

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛЬСЬКОЇ КАЗКИ

Здавана казка була невід'ємним складником уснопоетичної народної творчості, яка використовувалася з певно дидактичною метою. Персонажі казок відображають категорії добра і зла, красивого і потворного, трагічного і комічного, виражають моделі поведінки окремих людей у різних ситуаціях. Казки відображають накопичений упродовж віків досвід людства, життєві ситуації, можливі або й вигадані, певні моральні принципи, вірування, звичаї, світогляд народу, етнічні риси.

Казки неодноразово ставали об'єктом різноаспектного вивчення. Із-поміж українських науковців варто згадати таких, як Л. Андрушко, М. Демедюк, О. Казанжи, С. Карпенко, Н. Півнюк, М. Редьква, В. Черевченко, М. Чумарна та ін. Часто дослідження проводили на основі казок народів світу – українських, російських, англійських, іспанських (Ю. Мер'ємова, А. Скробот, Н. Фурист, О. Порпуліт). На польську казку звернули увагу С. Байдацька, О. Келяк, А. Лучик, М. Надель-Червинська, М. Рудковська, Д. Штих, причому науковці характеризували як народні, так і літературні казки.

Метою нашої статті є з'ясування особливостей польської казки як виразника етнічного світогляду, народної символіки, звичаїв народу.

Людина живе у світі символів, що своїм походженням сягають як давніх часів формування мови та мислення і з часом лягли в основу усної народної творчості.

У польських наукових джерелах *символ* – це семантико-стилістична одиниця, яка має одне дослівне значення та певну кількість прихованих значень. Найчастіше замінює одне поняття іншим, коротшим, виразнішим або найкращим, що відображає його природу, або менш абстрактним. Це

знак, що вказує на іншу систему значень, ніж на те, що безпосередньо згадується. Наприклад, символ лева означає не тільки певний вид тварини, але часто також силу чи владу. Символи – це довільно встановлені одиниці, завдяки чому вони відрізняються від означуваного та означуючого в однорідному культурному контексті. Об'єкти, які формують символічність в одній культурі, можуть мати інші значення в інших культурах, що й відрізняє символ від однозначної алегорії [6].

Поряд із загальним поняттям символу у польських джерелах знаходимо дефініцію поняття *народна символіка*, яка трактується як «символи, які в межах певної нації, а також у відносинах із зовнішнім світом каталізують формування національної ідентичності та служать для її підтримки» [7]. Тобто тут простежуємо ідентичність понять національна і народна символіка.

Польській символіці присвячені праці таких науковців, як Є. Бартмінський (Jerzy Bartmiński), А. Гжесік (Anna Grzesik), П. Голдин (Piotr Gołdyn), Е. Заводська (Ewa Zawadzka), В. Копалінський (Władysław Kopaliński), Й. Нижник (Józef Niżnik), А. Ножинська-Дем'янюк (Agnieszka Nożyńska-Demianiuk), А. Рава-Кохановської (Anita Rawa-Kochanowska). Основну увагу звернено на символіку усної творчості, стереотипи, мовну картину світу, в яких досить чітко простежується ментальність кожного народу, і водночас можна знайти спільні слов'янські риси.

Семантику окремих символів у польській народній казці через призму лінгвокультурології досліджувала М. Надель-Червинська, яка зауважила, що значна кількість образів у польських казках майже збігається із європейською культурою. Проте історично в Польщі склалася така ж ситуація, як і в інших європейських національних культурах, де сильний вплив мали традиції католицизму, які упродовж певного часу послідовно і цілеспрямовано витісняли фольклорні звичаї як язичницькі, варварські, нехристиянські. І часто сюжет казки залишався, але вже штучно прикрашався, підправлявся, спрощувався [1, с. 233].

Тому й знаходимо в казках трансформацію біблійних переказів. зокрема про те, як Бог, розсердившись на людей, залишив зерно на колосках лише для собак і котів, тим самим показавши, що то божі тварини, які заслуговують пошани і догляду, бо саме завдяки їм люди мають що їсти: «...*Jedna kobita..., zamiast coby go otrzyć trawom, otarła go zbożem. Tak św. Piotr powiada do Pana Jezusa: «kiej oni tak nie szanujom daru bożygo, to im Panie odbierz». Tak Pán Jezus wzion i zesmyknon klóska renkom i ostało ino tyła co w gárści. Tak znowu św. Piotr prosi Pana Jezusa, coby aby lá psa i lá kotka ostawił. I tyła ino ostało. I my s tego tera musimy żyć» («Chciwa baba»)* [4] (зауважимо, що подібні сюжети є і в інших слов'янських казках).

За переказами, саме кіт випросив у Бога молочну корову: «*Kot przyszedł do Pana Boga i żalił się, że nie ma co pić: wtedy P. Bóg dał człowiekowi krowę i polecił mu, aby po każdym dojeniu dawał kotu mleka. Więc gdyby nie kot, nie miałby człowiek krowy ani mleka» («Kot i krowa»)* [4].

Крім безпосередніх сюжетів, у казках згадки про Бога наявні і в звичайних розмовних фразах, що використовуються оповідачами: *Mój Boże!, Bóg zapłać, Bóg wie kiedy, Niech cię Pan Bóg ma w swojej opiece, Pan Bóg mi dopomógł* та ін.

Водночас знаходимо і фаталістську інтерпретацію дійсності з погляду втручання Бога: «...*widzisz, Pan Bóg mnie za to tak skarał, izem w trzeci dzień umarła i byłam po śmierci przeznaconą do tego zbója carownika, zeby sie nade mną pastwiuł, zebym odpokutowała za ten wielgi grzech i zebym to tobie wynagrodziła, com ci złego uczyniła» («Zaczarowany koń»); «Jakiego mi Pan Bóg przeznacul teraz, za takiego póde. Może bedzie lepszy, jak tamci, co se siostry powybierały» («Wianek rucianu»).*

Паралельно поряд із традиційним звернення до Бога, фіксуємо і апелювання до інших святих, які спонукають до певних вчинків, що з часом мають навчити чогось тварину: «*Lew przyleciał do św. Mikołaja, a Mikołaj sie pytał: Czy dobre mięso człeka? A lew mówi, że jak chciał zjeść ulana, to on wyjon język z d... i jak go zacznie lizać, to dobrze nie zdech...*» [4]. Тобто таким чином

показано, що закони природи, всесвіту є незмінними і добро має перемогти, а негативного персонажа слід провчити.

Означуючи місце домашніх тварин у польській народній культурі, Д. Штих (Danuta Szych) також апелює до польського фольклору, зокрема характеризує символіку окремих тварин через призму свят, підтверджуючи думки цитатами із польських народних казок. Особливу увагу автор акцентує саме на впливові релігії на народні вірування, що неодмінно відображається в польських казках [8].

На релігійність польських казок вказує і М. Буднік (Magdalena Budnik), розвідка якої присвячена казкам Ганни Янушевської, написаним у 50-х рр. ХХ ст., та впливу держави на творчість авторки. М. Буднік зауважує також, що низка рецензентів того часу виступала за максимальне уникнення впливу релігії на народну творчість [3]. Хоча саме релігійність польського фольклору і виокремлює його з-поміж інших культур.

Поряд із релігійним польська казка зазнала і значного літературного впливу, що й підтверджують дослідження М. Надель-Червинської, М. Рудковської (Magdalena Rudkowska), де остання зазначає, що в ХІХ ст. казка сприймалася як певний анахронізм, літературна видумка, яка змальовує мову звірів або ж стосунки «людина – тварина». Тому й з'явилася тенденція певним чином прикрасити, удосконалити народні казки. Традиційним для польського фольклору стало опрацювання казок та інших народнопоетичних жанрів письменниками (із-поміж яких – А. Міцкевич та Ц. Норвід) [5, с. 354].

Усім казкам світу мають певний зачин, кульмінацію, кінцівку. «Сюжетні елементи казки зв'язуються за допомогою словесних формул: ініціальних, медіальних та фінальних» [4, с. 240].

У процесі дослідження нами виявлені найбільш характерні ініціальні та фінальні формули. Особлива різноманітність притаманна саме початковим фразам, які починаються поєднанням дієслова та частки – *був / була собі*. Вони можуть вказувати на персонажів, переважно батьків, одночасно зазначаючи і кількість їхніх дітей: «*Była jedna matka, miała trzy córki*»

(«Salvatica»), «*Była jedna matka, która miała syna*» («Zaczarowany koń»), «*Była jedna bardzo biedna matka*» («Zamordowane dziecko-ptak»), виражатися контекстуальними синонімами *diəd* і *баба*, які в народній творчості часто використовують для іменування батьків: «*Był dziad i baba*» («О курzej нóżсе»). У першому реченні може міститися й інформація про інших дійових осіб: «*Był sobie chłop I o żenił sie z drągom kobietom*» («О złotej kaczce»), «*Była sobie Zosia, która lubiła misie, lalki i klocki*» («Zosia, kołtun i magiczna wróżka»). Подекуди фіксуємо ініціальні форми, де дієслово супроводжують частки, у які перейшов не тільки зворотний займенник *собі*, а й іменник *раз*: «*Było raz dwu sąsiadów, jeden nazywał się Kukielka, a drugi Kukieleczka*» («О biedzie»), «*Był sobie raz chłopiec, który miał na imię Krzyś*» («Nocna przygoda Krzysia»). Можливі й інші предикати дії і стану, які починають польську казку: «*Żyła pewna macocha, która miała córkę i pasierbicę, Kachnę*» («Байка о zaczarowanym szczupaku»), «*Jeden człowiek miał dwóch synów*» («Strach»).

Час, коли відбувалися події, відображає низка фраз, із-поміж яких найбільш поширеними є речення із редуplikованими або одиничними формами прислівника *давно*: «*Dawno, dawno temu, a może nie tak dawno... Za górami, za lasami, a może gdzieś niedaleko... u Szymona Dratwy terminował mały Szewczyk Kopytko*» («Szewc Kopytko i Kaczor Kwak»), «*Dawno, dawno temu były sobie tajemnicze drzwi prowadzące do innego świata, w którym mieszkały bajki*» («Тajemnicza kraina»), «*Dawno, dawno temu, żyła sobie mała dziewczynka o imieniu Nela*» («Nela i „ubogi” Książę»), «*Dawno temu żyła we wsi bardzo biedna kobieta, która miała trzy córki*» («О węzowym Królu»). Подекуди знаходимо й інші сполуки, де темпоральність репрезентована лексемами на позначення періоду дня: «*Pewnego niezwykle, zimowego wieczoru, na kuchennym stole odbyło się zebranie*» («Opowieść o czekoladowej babeczce») або навіть і століття: «*Od wieków wiecznych wszystkim wiadomo, a szczególnie starym babusiom, które o tem szeroko a dużo opowiadają wieczorem przy kominie...*» («Kwiat paproci»).

Локативних початків казок уже менше порівняно з попередніми: «*Na wielkiej łące za wzgórzem istniało małe królestwo o nazwie Zielonkowo*» («Kropeczki małej Biedroneczki»), «*Za górami za lasami w niewielkiej osadzie żył sobie szewczyk*» («Materiał prawdy»), «*W małej wiosce, w skromnej chatce mieszkała matka z trzema synami*» («Szklana góra»). Бачимо вказівку як на проживання в природному середовищі, так і в сільських поселеннях.

Цікавими є фразеологізовані конструкції з невідомим наратором: «*Już nikt nie może powiedzieć, kiedy i gdzie to odbywało się*» («Czarny łydka»).

Завершальні речення в казках не є універсальними, тому ми виявили лише кілька, які можна вважати такими, що використовуються неодноразово: «*Koniec, już po niej*» («O dwu dziewczynach, złej i dobrej»), «*I ju skończone*» («O złotej kaczce»), «*Potem ożenił się z Kachną, wyprawili wspaniałe wesele i żyli długo i szczęśliwie*» («Bajka o zaczarowanym szczupaku»), «*Wyprawił tak huczne wesele jakiego oczy nie widziały ani uszy nie słyszały, a szewczyk i królewna żyli długo i szczęśliwie*» («Materiał prawdy»).

Фінальні формули можуть відображати ставлення оповідача до висловленого, торкатися подій, описаних у казці, зазначати на можливості продовження розповіді тощо. У досліджених казках це здебільшого вказівка на подальше щасливе майбутнє або звичайне зауваження про кінець оповіді. Такі кінцівки притаманні усім слов'янським, зокрема, східнослов'янським, казкамю

Таким чином, кожен казковий твір викликає в людини певні емоції (радість, сум, ненависть, обурення, переживання, біль). Проте поряд із спільними особливості казкового епосу в різних народів світу кожен етнос має відмінні, притаманні лише йому елементи або спрямування. Для польської казки – це, зокрема, значна кількість релігійних мотивів і прагнення надати народним казкам літературного забарвлення. Саме казка завдяки низці образів-символів є тим важливим засобом розумового, морального й естетичного виховання, що активізує мислення не лише дітей, й дорослих, розвиває допитливість, цікавість, поглиблює відчуття слова, його

краси, формує етнічну ідентифікацію, спонукає до перегляду власної життєвої позиції, уподобань.

Перспектива дослідження полягає в характеристиці основних образів-символів, що побутують у польських казках.

Література

1. Надель-Червиньска М. Семантика горы в польской народной сказке и лингвокультурологический контекст европейского фольклора / М. Недель-Червиньска. – 2006. – С. 229–253 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/>
2. Черевченко В. В. Міфологічні витoki української народної чарівної казки / В. В. Черевченко // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – Хмельницький, 2011. – С. 237–241.
3. Budnik M. Eliminacja wątków religijnych W polskich baśniach ludowych w latach 50. XX w. : na przykładzie twórczości Hanny Januszewskiej / M. Budnik // Język – Szkoła – Religia. – 2013. – № 8/2. – S. 110–123.
4. Polska bajka ludowa : słownik / red. Violetta Wróblewska [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=98>
5. Rudkowska M. Ostatnie z bajek Romantyczna iluzja wspólnoty ludzko-zwierzęcej i jej rozpad / M. Rudkowska // Wiek XIX. Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. – 2014. – VII (XLIX). – S. 353–371
6. Symbol [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Symbol>
7. Symbole narodowe [Електронний ресурс]. – Режим доступа: https://pl.wikipedia.org/wiki/Symbol_narodowy
8. Sztych D. Zwierzęta gospodarskie w polskiej kulturze ludowej / D. Sztych // Wiadomości Zootechniczne. – R. XLVI (2008). – S. 39–47.